

12. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 10. – 660 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
14. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона [Электронный ресурс]. – С.-Пб. : Брокгауз–Эфрон, 1890–1907. – Режим доступа : http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/108225
15. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, 1977 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_307
16. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин, 1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_856
17. Конвенція про полегшення міжнародного морського судноплавства, 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_064.
18. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1974. – 776 с.

УДК 342.41

С. П. Рабінович, доктор юридичних наук, професор
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розглядаються суперечності між соціальними функціями феномена ідеології. Пропонується розуміння ідеології як системи ціннісних орієнтацій окремих соціальних груп чи всього суспільства, що забезпечує їх культурну ідентичність і відтворюваність. За матеріалами конституцій України та постсоціалістичних держав аналізується юридичний зміст засади ідеологічного плюралізму, його конституційні межі та ідеологічні основи консолідації політичної нації в Україні.

Ключові слова: ідеологія; політична нація; конституційні цінності; консолідація; ідеологічний плюралізм; політичний плюралізм.

Рассматриваются противоречия между социальными функциями феномена идеологии. Предлагается понимание идеологии как системы ценностных ориентаций социальных групп или всего общества, обеспечивающей их культурную идентичность и воспроизводство. По материалам конституций Украины и зарубежных государств анализируется юридическое содержание принципа идеологического плюрализма, его конституционные пределы и идеологические основы консолидации политической нации в Украине.

Ключевые слова: идеология; политическая нация; конституционные ценности; консолидация; идеологический плюрализм; политический плюрализм.

There are considered the contradictions between social functions of the phenomenon of ideology. It is suggested to understand the ideology as a system of axiological orientations of separate social groups or society as a whole, which ensures their cultural identity and reproducibility. With the help of the constitutions of Ukraine and post-socialistic countries the legal sense of ideological pluralism is analyzed, its constitutional boundaries and ideological foundations of consolidation of the political nation in Ukraine.

© С. П. Рабінович, 2014

Key words: *ideology; political nation; constitutional values; consolidation; ideological pluralism; political pluralism.*

Постановка проблеми. Понад два тисячоліття тому Цицерон зауважив, що “народ – це не будь-яке об’єднання людей, зібраних разом у будь-який спосіб, а об’єднання багатьох людей, пов’язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів” (Про державу, XXV, 39). Цілісність такого об’єднання, вочевидь, не може бути забезпечена ані видовою тотожністю індивідуальних матеріальних, корисливих інтересів, ані приватними домовленостями, які досягаються в міжсуб’єктних взаємодіях ринкового типу.

Остання обставина є одним зі свідчень надскладності завдання консолідації української нації (ст. 11 Конституції України), яке має виконуватись в умовах соціуму, що продовжує переживати кризу публічних цінностей та наразі характеризується станом “розколотої ідентичності” [1, 193]. Глибинні причини такої розколотої закорінені, з одного боку, в історичних (як радянського, так і дорадянського періодів) особливостях культурного і політичного розвитку окремих регіонів України, що призводять до “амбівалентності історичної пам’яті” [2, 107, 112], а також у цілеспрямованому маніпулюванні образами такої пам’яті у свідомості громадян – з іншого [3].

За таких обставин не може бути применшена консолідуюча роль держави. З огляду на це нагальним стає вироблення засад державної політики інтеграції власне української нації та всього народу України як політичної спільноти. Обидва завдання діалектично взаємодоповнювані: виконання останнього з необхідністю передбачає виконання першого, так само як і перше не може здійснюватись незалежно від другого чи всупереч йому.

Мета статті – репрезентувати розуміння ідеології як системи ціннісних орієнтацій окремих соціальних груп чи всього суспільства, що забезпечує їхню культурну ідентичність і відтворюваність.

Одним з інструментів інтеграції політичної нації виступає загальнонаціональна ідеологія як система ідей, поглядів та уявлень, що містить концептуальне осмислення соціального буття громадян України та їх спільнот з погляду потреб, інтересів, цілей та ідеалів усього українського суспільства [4, 81–83]. Йдеться про ідеї та уявлення, спрямовані на об’єднання індивідів і суспільних груп у спільноту, яка в преамбулі Конституції названа Українським народом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому аспекті привертають увагу розвідки з питань правової ідеології, здійснені останнім часом [5; 6]. Так, А. Михайлов, загалом визнаючи соціальну необхідність ідеології, зосереджується переважно на узагальненні негативних рис цього феномена. Зокрема, констатує, що ідеологія нерідко використовує для мобілізації мас міфологеми (К. Хьюбер), заперечує факти соціальної реальності, прикрашаючи або ж викривляючи їх; має передовсім інструментальне управлінсько-маніпулятивне призначення, виступаючи “раціоналізованим і концептуалізованим виразом соціального інтересу, який ґрунтується на “універсалізації” тих аспектів дійсності, що перешкоджають його здійсненню”. На думку А. М. Михайлова, будь-яка окрема ідеологія засадничо заперечує можливість діалогу з іншими ідеологічними системами.

Виклад основного матеріалу.

Феномен ідеології: суперечливість соціальних функцій. З огляду на зазначене потребують деякого уточнення природа і функції ідеології, які свого часу були ґрунтовно пояснені в рамках історико-матеріалістичної парадигми (В. Ядов, В. Тугаринов, О. Уледов та ін.). У наведених вище положеннях характерні риси ідеології представлені досить рельєфно, хоча й дещо неповно. За такого розуміння вона може розглядатись як своєрідний функціональний еквівалент релігії або ж деякої тотальної у своїй саморепрезентації нерелігійної моралі чи то універсалістської соціальної етики (фактично – партикулярної).

У цьому плані дозволимо собі висловити деякі міркування.

Зазначені вище риси ідеології засвідчують, що вона являє собою внутрішньо суперечливе утворення. Про це може свідчити порівняння двох рядів її характеристик, наведених у літературі [7; 8]. З погляду А. А. Зинов'єва, функції ідеології зводяться до інформаційної (за уточненням А. М. Михайлова, "інформаційно-репресивної"), функції контролю за духовними процесами в суспільстві; пояснювальної (витлумачувальної) та соціально-мобілізаційної [7]. Широко визнана легітимізаційна (делітимізаційна) функція ідеології; про її маніпулятивну функцію вже йшлося вище.

Натомість В. М. Кузнецов, виключно позитивно оцінюючи феномен ідеології (в контексті завдань консолідації суспільства в сучасній Росії), вказує на такі її функції, як зниження духовної та соціальної напруги; допомога в усвідомленні назрілих змін у суспільстві й державі; сприяння збереженню і розвитку традицій, ідеалів, цінностей, норм і розумінню обов'язків та відповідальності; допомога в розумінні й засвоєнні сенсу життя кожної людини (!); формування й роз'яснення значущості і змісту національної (загальнодержавної) мрії, важливої для кожної людини і суспільства в цілому; підтримка розуміння гідності й честі для окремої людини, для сім'ї, для суспільства і держави [8, 108]. Попри те що в цьому переліку дивують очевидні патримоніалістичні функції, які стосуються сенсу життя кожної людини та розуміння нею гідності й честі (!), не можна заперечити реальності виконання ідеологією низки інших названих автором соціальних завдань.

Це засвідчує неоднозначність ідеології як інструмента соціального управління. Якщо з позицій кантіанської автономної етики індивіда ідеологія може розглядатись як своєрідне "необхідне зло", маніпулятивність якої погано узгоджується із засадою людської гідності, то в політичному (радянському, політичному) аспекті неминучість звернення до ідеології зумовлена самим колективним виміром існування людини й соціальною неоднорідністю сучасних суспільств.

Ідеологію можна розглядати також як систему ціннісних орієнтацій окремих соціальних груп чи всього суспільства, що забезпечує їхню культурну ідентичність і відтворюваність. Виконуючи цю функцію, вона, звісно, не може не бути, в певному сенсі, самодостатньою. Проте постулювати цілковиту й принципову закритість будь-якої ідеології навряд чи правильно. Це зумовлюється об'єктивною необхідністю конструктивної взаємодії між окремими спільнотами, у процесі якої певні трансформації їх ідеологічних позицій (хоча б навіть і тимчасові) стають не тільки можливими, але й до певної міри неминучими.

Інтегрування нації й народу в цілісність як мета не передбачає її ідеологічної, соціальної чи культурної уніфікації. Натомість ідеться про соціальний ідеал "єдності в різноманітті", в якому реальне багатоманіття потреб та інтересів окремих суспільних груп виступало б передумовою для узгодження напрямків політичної діяльності їх представників у рамках державних і недержавних інституцій. Ідеологічний консенсус, принаймні у певних межах, принципово можливий вже хоча б тому, що, крім індивідуальних та вузькогрупових, існують також і спільні потреби та інтереси, які за деяких умов здатні виступати консолідуючими соціальними чинниками. До таких умов належить, зокрема, усвідомлення окремими верствами суспільства певних політичних інтересів як спільних, як власне загальнонаціональних. Таке усвідомлення – необхідна передумова для виховання толерантного ставлення до представників суспільних груп, які дотримуються відмінних ідеологічних настанов.

Юридичний зміст засади ідеологічного плюралізму. Чи можна поєднати завдання формування й поширення консолідуючої державницької ідеології з положеннями ст. 15 Конституції України, які не допускають визнання жодної ідеології як загальнообов'язкової? Чи немає суперечності між цим завданням і наведеною юридичною заборобою?

Зазначимо, що засада ідеологічного плюралізму, або ж "багатоманітності", на пост-соціалістичному просторі дістала пряме закріплення в конституціях деяких інших держав:

Білорусі (ст. 4), Республіки Молдови (ст. 5), Російської Федерації (ст. 13), Казахстану (ст. 5), Таджикистану (ст. 8), Узбекистану (ст. 12), Болгарії (ст. 11) [9–15]. При цьому приписи основних законів РФ, Таджикистану, Узбекистану передбачають і неприпустимість установлення обов'язкової чи державної (офіційної) ідеології. Останнє положення містять також Конституція Республіки Болгарії (ст. 11), Хартія основних прав і свобод Чеської Республіки (ст. 2), Словацької Республіки (ст. 1) [16; 17]. Наведені вище положення – це нормативні формули, що мають посттоталітарне походження й антитоталітарне призначення. Вони відображають негативне ставлення до використання ідеології як знаряддя впливу на масову свідомість, притаманного насамперед для тоталітарних політичних режимів.

Як слід розуміти конституційні приписи про недопустимість установлення обов'язкової чи державної (офіційної) ідеології?

Норма ч. 2 ст. 15 Конституції України та аналогічні положення конституцій низки зарубіжних держав можна розглядати як дзеркальне відображення принципів свободи думки, свободи вибору світогляду, вираження поглядів, віровизнання та віросповідання [18, 110–111]. Смысловий вектор згаданого припису спрямований від держави до окремих людей як носіїв відповідних прав і свобод. Водночас конституційні положення про ідеологічний плюралізм легітимізують його як засаду демократичного суспільства.

Крім цього, вони імпліцитно свідчать про загальносуспільне інтеграційне призначення держави, засвідчують принципову відкритість державних інституцій (передовсім парламентів як представницьких колегіальних органів) до обміну ідеями й поглядами, до обговорення напрямів загальнонаціонального розвитку; апелюють до діалогу як демократичної форми вироблення державної політики.

Розглядувані норми дають підставу припустити, що сучасні конституцієдавці виходять із того, що деяка єдина, спільна для всього суспільства чи держави, ідеологія є не наперед заданою передумовою суспільного життя й діяльності органів публічної влади, а лише результатом досягнутого загальнонаціонального ідеологічного консенсусу. В ідеалі учасниками інституційованого діалогу як засобу досягнення такого консенсусу мали б виступати різноманітні організації, покликані виражати інтереси й ціннісні вподобання окремих суспільних груп, як найбільш впливових, так і менш впливових (політичних партій, рухів, релігійних та громадських об'єднань тощо). При цьому ідеологічні уявлення жодної з таких груп самі по собі не можуть набути формальної обов'язковості для всіх суб'єктів соціуму¹.

Вважається, що засада недопустимості визнання будь-якої ідеології обов'язкового потребує розмежування її юридично зобов'язальних і незобов'язальних проявів. У цьому плані слід зауважити, що ідеї принципово здатні набувати не тільки внутрішньої, суб'єктивної, але й зовнішньої, юридичної обов'язковості (причому не тільки за умов тоталітарного політичного режиму). Для цього їм досить надати форми правових принципів, які можуть бути закріплені в державних, а іноді й інших політичних документах.

Правові принципи-ідеї виступають засобами легітимації цілої низки обов'язків держави – як негативних, так і позитивних, про що свідчить практика національного конституційного судочинства та Європейського суду з прав людини. Так, визнані різними ідеологічними течіями засади поваги до гідності людини, свободи, рівності, верховенства права тощо не лише належать до своєрідного конституційного ідеологічного “джентльменського набору”, але й формально зобов'язують та обмежують публічну владу в її діяльності.

Утім (і це особливо важливо) конституційний принцип ідеологічного плюралізму не свідчить про змістовну необов'язковість жодних ідеологічних положень для діяльності

¹ Характерно, що саме таке розуміння засади ідеологічного плюралізму проголошено в ст. 4 Конституції Республіки Білорусь, політичний режим якої вельми складно зарахувати до демократичних [9].

держави. Тим більше він не свідчить про відсутність будь-якої ідеології, яка, за посередництвом конституційних засад, формально зобов'язувала б як органи публічної влади (наприклад, принцип, проголошений у другому реченні ст. 3 Конституції України), а в низці випадків також інших учасників суспільного життя (так, засада поваги до людської гідності має зобов'язальне значення як для діяльності державних органів, так і приватних осіб).

Ідеологічні основи консолідації політичної нації. Наявність ціннісного підґрунтя будь-якої ідеології загально визнана. У цьому плані слід зауважити, що, на перший погляд, принцип ідеологічного плюралізму нібито передбачає всезагальне “зрівняння в правах” різноманітних конкретно-історичних систем цінностей. Про це може свідчити, зокрема, те, що в цілій низці сучасних конституцій дістали пряме закріплення засади плюралізму політичного та принцип багатопартійності як інституційне вираження плюралізму ідеологічного. При цьому політичний плюралізм наявний у переліках найвищих конституційних цінностей в основних законах Румунії (ст. 1), Республіки Хорватії (ст. 3), Македонії (ст. 8), а також у преамбулі до Конституції Республіки Молдови [19–21].

З найвищої цінності засади плюралізму не впливає, однак, що конституційно визнаним аксіологічним підходом може виступати лише релятивізм. Слід безумовно погодитися із тим, що в будь-якій державі існує панівна ідеологія, закріплена зазвичай у конституції [6, 250]. Постсоціалістичні конституції фіксують досить чітку ієрархію окремих видів цінностей, яка виявляє низку своєрідних лібералістичних аксіологічних пріоритетів, властивих модерним “системам моральності” [22], виробленим у буржуазній культурі: пріоритету індивіда щодо суспільства і держави; індивідуальної свободи щодо моральної, релігійної та інших форм “неюридичної” відповідальності, прав людини щодо її обов'язків тощо. Тому поширення сфери дії принципу необов'язковості жодної ідеології на будь-яку “етику цінностей” було б, щонайменше, некоректно.

Правова засада ідеологічного плюралізму слугує ідеальним відображенням капіталістичних суспільних відносин розподілу й обміну благ. Вона у знятому вигляді відтворює ринкові засади “свободи й рівності”, еквівалентності, формально уможлиблюючи всезагальний обмін різноманітними цінностями у сфері ідей подібно до трансакцій у сфері економіки.

Соціологічний аспект розглядуваної проблеми полягає в тому, що сам по собі ідеологічний плюралізм і тісно пов'язані з ним плюралізм політичний, світоглядний і релігійний, що піднесені до рангу нормативних конституційних цінностей, якраз і не можуть слугувати чинником, що консолідував би політичну націю ².

Нездатні виконувати суспільно-інтеграційну функцію, зокрема в сучасному українському суспільстві, ліберально-лібертарні ідеї свободи, загальної рівності та недискримінації, які мають для цього надто абстрактний характер. Натомість, вважаємо, у цьому сенсі можна було б говорити про ідеологію суспільного діалогу й толерантності, про виявлення й підтримку тих цінностей, які фактично наявні в суспільній свідомості й можуть об'єднувати значну частину суспільства в Україні. У цьому плані потребує постійної уваги вироблення й проведення офіційної політики пам'яті, здатної виокремлювати й закріплювати в суспільній уяві певні цінності як позитивні [23], активно протидіяти “війнам пам'ятей” і маніпулюванню свідомістю з боку політичних сил та ЗМІ [3]. До складових такої політики належить також конституційно-правове закріплення цінностей з консолідуючим ідеологічним навантаженням, про що йтиметься далі.

Об'єднання представників окремих соціальних груп можливе на ґрунті досвіду пережиття співпричетності до певних історичних подій, їх співпережиття як спільних сенсів та емоційно сильних ціннісних значущостей.

² У цьому плані прикметне поняття “безплідного плюралізму”, що використовується деякими зарубіжними дослідниками для характеристики політичних систем цілої низки постсоціалістичних суспільств [21, 50–51].

У суспільній свідомості таке сприйняття може виникати за різних обставин: на основі спільного історичного досвіду політичної боротьби, досвіду спільного протистояння існуючому політичному режимові у своїй державі та/або протидії зовнішньополітичному супротивникові. Про це переконливо свідчать події Помаранчевої революції, Євромайдану та збройного вторгнення РФ у Крим у березні 2014 р. Це своєрідне об'єднання “проти”, за якого наявність єдиного супротивника, що наділяється статусом ворога (корумпованого президента та його адміністрації, корумпованих судових і правоохоронних органів; присутності збройних сил іноземної держави на території країни), виступає чинником, наділеним значним консолідуючим потенціалом.

Політико-правова практика передбачає закріплення подібного досвіду переважно у преамбулах конституцій. Наприклад, у преамбулі Хартії основних прав і свобод³ згадується “гіркий досвід часів, коли права людини і свободи придушувались на нашій батьківщині” [16]. Проте в аспекті формування політичної нації такого досвіду, вочевидь, ще не достатньо. Необхідне раціональне усвідомлення і пережиття позитивних цінностей як цілей спільної політичної діяльності, досвід конструктивної співпраці.

У “позитивному” аспекті (об'єднання “за”) може йтися, зокрема, про причетність до певних культурно-історичних надбань. “Знятою” формою відображення згаданих вище спільних смислів у конституціях виступають положення, які вміщуються переважно в їх преамбулах чи в першому розділі. Йдеться про звернення до конкретних історичних подій; про специфічні ідеологічні формулювання, що можуть визнавати особливу культурно-історичну роль певного віросповідного напрямку чи конфесії; положення, які закріплюють специфічні для тієї чи іншої країни світоглядно-культурні основи “національної ідеї”; апелювати до історичних подій тощо. Наприклад, преамбула Конституції Словацької Республіки звертається до “духовної спадщини Кирила та Мефодія” і “духовного заповіту Великої Моравії” – держави, в якій було вперше створено слов'янську писемність і виникла церковно-слов'янська мова [17].

Звісно, де-факто досвід політичної консолідації завжди тією чи іншою мірою партикулярний, оскільки не може охоплювати буквально “всіх” громадян. Суттєвою, однак, є його репрезентативність, охоплення таким досвідом певної критичної маси громадян, які належать до різних соціальних верств. За допомогою ідеологічних засобів такий досвід може поширюватись також на інші суспільні групи та інтеріоризуватись їх свідомістю. Тому слід визнати, що загальнонаціональна ідеологія тією чи іншою мірою неминуче спирається на елементи політичної міфології та соціальної утопії. Але елементи безумовно корисні тією мірою, якою вони спрямовуються на консолідацію політичної нації. При цьому важливо розрізняти міфологію дезінтеграційну (наприклад, формування історичної пам'яті шляхом антагоністичного протиставлення образів “своїх героїв” та “чужих фашистів”) і міфологію інтеграційного спрямування (ідеї політичної нації, соборності тощо).

Конституційні межі ідеологічного плюралізму. Слід звернути увагу на положення, що можуть розглядатись як своєрідна протипаза засади ідеологічного плюралізму та як конституційні обмеження останнього. Так, прямий чи непрямий осуд окремих ідеологій містять конституції Албанії та Польщі. У ст. 9 Конституції Республіки Албанії зазначено, що “політичні партії та інші організації, програми і діяльність яких ґрунтуються на принципах тоталітаризму, що сприяє розпалюванню расової, релігійної, регіональної чи етнічної ненависті, використанню насильства для захоплення влади або для зміни політики держави, а також ті, що мають таємний характер, заборонені законом” [25]. Конкретніші приписи містить

³ Невід'ємна частина конституційної системи Чеської Республіки.

Конституція Польщі (ст. 13), яка забороняє існування “політичних партій та інших організацій, котрі у своїх програмах звертаються до тоталітарних методів і прийомів діяльності нацизму, фашизму і комунізму...” [26]. Наведені норми апелюють до спільної історичної пам’яті народу, що пережив панування державних режимів, для яких порушення основоположних прав людини, зокрема й учинення злочинів проти людяності, становило звичайну політичну практику⁴.

Ідеологічне навантаження й певний консолідуючий потенціал мають також положення ст. 19 Конституції Республіки Польщі, в яких зазначається, що Республіка охоплює особливою турботою ветеранів боротьби за незалежність, зокрема інвалідів війни. Особливий статус учасників антифашистських і національно-визвольних війн визнається також і Конституцією Республіки Македонії (ст. 36) [21]. Добре відомо, що практика спільної національно-визвольної боротьби належить до потужних чинників, які об’єднують її учасників; конституційне ж визнання загальної значущості цієї боротьби не тільки надає їй найвищої юридичної легітимації, але й слугує засобом інтеграції нащадків усіх тих, хто брав у ній участь, а також тих, хто відчуває співпричетність до цінностей, які в цій боротьбі захищались.

Які ж цінності та ідеали може бути закладено до основ загальнонаціональної ідеології в преамбулі Основного Закону нашої держави? До них можна було б зарахувати такі цінності:

- незалежності Української Держави як однієї з найвищих соціальних цінностей і спільного блага всіх її громадян;
- українського патріотизму, любові до рідної землі;
- розуміння спільності історичної долі громадян різних національностей, соціальних верств, світоглядів і віросповідань, які утворюють українську націю як політичне ціле;
- соціальної справедливості, миру, громадянської злагоди й толерантності.

Зрозуміло, зазначеним не обмежується перелік консолідуючих ціннісних основ Конституції.

Трагічним і досі невідомим в Україні досвідом протистояння громадян і державної влади стали події лютого 2014 р., які мали б бути відображені в новій Конституції нашої держави у зв’язку з найвищою цінністю людського життя та з необхідністю забезпечення національного примирення.

Хотілося б звернути увагу на ще одну ідеологічно значущу обставину, що потребувала б закріплення на рівні Основного Закону, хоч в найближчі роки для її широкого сприйняття в суспільстві ще потрібна значна ідеолого-просвітницька робота. Мова про досвід боротьби за українську державність у ХХ ст., що заслуговує на конституційне відображення як національно-визвольні змагання українського народу. Чітка офіційна позиція держави з цього питання не тільки сприяла б відновленню історичної справедливості, але й у віддаленішій перспективі могла б закласти основу для вироблення ідеологічного консенсусу. Визнаючи серйозність наявних розбіжностей у ставленні до досвіду цієї боротьби в окремих регіонах України, вважаємо, що громадянська злагода в суспільстві не може ґрунтуватись на замовчуванні “незручних” історичних подій, а натомість потребує загального усвідомлення їх соціальної сутності, а також переоцінки з позицій конституційних цінностей.

З урахуванням цього в перспективі конче потрібне також конституційно-правове закріплення норм про особливий захист з боку держави учасників не лише антифашистської, але й національно-визвольних війн. Юридичною передумовою для цього міг би стати, зокрема,

⁴ У 2002 р. зареєстровано Комуністичну партію Польщі, яка проголошує себе наступницею однойменної партії, що існувала в Польщі у 1918–1938 рр., та відмежовується від підтримки методів і прийомів діяльності, заборонених у ст. 13 Конституції.

Указ Президента України “Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті” [27]. В аспекті політики пам’яті консолідуючими чинниками тут могли б виступати усвідомлення самоцінності національної державності й необхідності гідного вшанування усіх, хто брав участь у боротьбі за неї, переосмислення трагічних подій української історії як складових спільної історії всіх українців, як історичного минулого, спільне пережиття якого має стати запорукою унеможливлення повторення подібних подій у майбутньому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У підсумку можна зробити висновки, що, попри відмову від прямого й силового нав’язування ідеології суспільству, потреба в політично виваженій активній ідеолого-виховній діяльності держави належить до особливо нагальних. Без забезпечення цієї потреби державою формування політичної нації вкрай ускладнюється або стає неможливим узагалі. З урахуванням виняткової значущості й складності цього завдання консолідаційна політика має бути предметом постійної турботи вищих органів державної влади. Альтернативою такої політики може виступати лише добре відомий в історії принцип “поділяй і володарюй”. Наскільки небезпечною може бути така альтернатива, свідчать останні події в Україні.

Література

1. Кремень В. Г. Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму / В. Г. Кремень, В. М. Ткаченко // Сучасна українська політика. – Спецвипуск. – К. : Фенікс, 2011. – С. 183–195.
2. Кривицька О. Історична пам’ять у контексті створення національного міфа / О. Кривицька // Сучасна українська політика. – Вип. 27. – К. : Фенікс, 2012. – С. 104–113.
3. Війни пам’ятей та політика примирення : зб. наук. праць / гол. ред. В. Ф. Солдатенко ; Укр. ін-т нац. пам’яті. – К. : Пріоритети, 2013. – 254 с.
4. Семигин Г. Ю. Идеология / Г. Ю. Семигин // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Институт философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд ; под ред. В. С. Степина, А. П. Огурцова, Г. Ю. Семигина и др. – М. : Мысль, 2001. – Т. 2. – 750 с.
5. Михайлов А. М. Понятие и функции правовой идеологии / А. М. Михайлов // Проблема правосубъектности: современные интерпретации : материалы международной научно-практической конференции 24 февраля 2012 года. – Самара : Изд-во Самар. гуманитар. акад., 2012. – Вып. 10. – Ч. II. – С. 52–57; його ж: Идеология и юриспруденция [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.blog.pravo.ru/blog/967.html>
6. Бернацкий Г. Г. Государственная идеология – вот что нам нужно / Г. Г. Бернацкий // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 249–255.
7. Зиновьев А. А. Коммунизм как реальность [Електронний ресурс] / Зиновьев А. А. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/zinov/index.php
8. Кузнецов В. Н. Социология идеологии : учебное пособие / Кузнецов В. Н. – М. : КДУ, 2009. – 380 с.
9. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.by/by/press19329.html#doc>
10. Конституция Республики Молдова [Електронний ресурс] : принята 29 июля 1994 г. – Режим доступу : <http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Constitutia.rus.pdf>
11. Конституция Российской Федерации [Електронний ресурс] : принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. – Режим доступу : <http://www.constitution.kremlin.ru>
12. Конституция Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constcouncil.kz/rus/norpb/constrk>
13. Конституция Республики Таджикистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/112>

14. Конституция Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.gov.uz/ru/constitution.php>
15. Конституция на Република България [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.bg/bg/const>
16. Listina základních práv a svobod [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
17. Ústava Slovenskej Republiky [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf
18. Петришин О. В. Конституція України. Розділ І. Стаття 15 / О. В. Петришин // Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – С. 109–114.
19. Constitution of Romania [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=1#t1c0s0a1
20. Ustav Republike Hrvatske [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.usud.hr/uploads/Redakcijski%20prociscen%20tekst%20Ustava%20Republike%20Hrvatske,%20Ustavni%20sud%20Republike%20Hrvatske,%2023.%20ozujka%202011.pdf>
21. Constitution of the Republic of Macedonia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sobranie.mk/en/default.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>
22. Беляева Е. В. Метаморфозы нравственности: динамика исторических систем нравственности / Беляева Е. В. – Минск : Экономпресс, 2007. – 464 с.
23. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита / Т. Карозерс // Политическая наука. – 2003. – № 2. – С. 50–51.
24. Шаповал Ю. Примирення по-іспанськи. Суб'єктивні нотатки подорожнього / Ю. Шаповал // День. – 2013. – № 3–4. – С. 15.
25. Constitution of the Republic of Albania [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osce.org/albania/41888>
26. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
27. Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті : Указ Президента України від 28 січня 2010 р. № 75/2010 // Урядовий кур'єр. – № 21. – 4 лютого 2010 р.